

zřejmě nejen k hlubší znalosti duchovního života Anglie a Evropy v období prvního vědeckého rozmachu, ale obohatí i naše znalosti o Komenského díle a jeho ohlasu v 17. století.

Komenský, Cartesius a dnešek

Erika Vonková

Nalézáme se na půdě pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, na půdě, která by se měla stát místem budoucích osvícených učitelů vychovávající příští nejen vzdělanou, ale i sebevědomou generaci, která ví, odkud a kam kráčí. Řešení problému odkud a kam vlastně kráčíme, je jedním z momentů našeho národního sebevědomí. Hledáme-li počátek současných emancipačních snah o rovnoprávné místo našich národů v Evropě v dějinách českého myšlení, můžeme s klidným svědomím ukázat na dílo jednoho z největších myslitelů našich dějin, na dílo J. A. Komenského.

Poukážu jen na vztah Komenského a Descarta. Dotek jejich rukou při setkání v Holandsku, zemi jejich azylu, znamenal dotek dvou různých kultur či alespoň dvou půlů rodící se kultury jedné. Pro řešení základního problému tohoto příspěvku, problému emancipace našeho národa v kulturních dějinách, je tento dotek významný. Odkrývá způsob Komenského filosofování ve srovnání s obecným trendem dobové filosofie, racionalismu, na jejíž startovní čáře René Descartes zajisté stojí.

V dějinách české filosofie, snad již od těch nejstarších nám přístupných textů, je tento dotek konstatován i hodnocen. Prvním historickým dokumentem o vzájemném kontaktu dvou dominantních postav myšlení 17. století je všeobecně známý citát z Komenského životopisu. Zde se již objevuje jisté Descartovo hodnocení Komenského významu. "...on zase podobně pobádal mne k urychlení mých prací mimo jiné tímto výrokem: Já za okruh filosofie nevkočím, bude tedy u mne jen část toho, čeho u tebe celek." (1) Rozbor hodnocení Komenského myšlení Descartem na základě uvedeného strohého citátu podává spolu s rozebráním všech variant toho, co tím Descartes myslel, J. Popelková (2). Jisté však je, že Descartes by nevybízela k urychlenému vydání díla, které by pro tehdejší svět nepovažoval za významné.

Další historické dokumenty, které zdůrazňují význam kontaktu obou myslitelů, objevujeme až v polovině 19. století, a to v Časopise českého museurn. Zde vychází v roce 1951 článek Jana Ignáce Hanuše "René des Cartes du

Perron", v němž mimo jiné autor srovnává způsob boje Komenského a Descarta za pravdu: "On (Descartes - pozn. E. V.) si byl uvykl bojovati pro pravdu na poli vědeckém toliko..... nepouštěl se Cartesius ani s státem ani s církví v boj jakýsi...". (3) Níže Hanuš nesouhlasí s Komenského výtkou k takovému způsobu boje za pravdu. Ve stejném časopise vyšel i článek K. B. Štorcha "Komenského spory pansofické" (1891). Štorch zde staví Komenského nad Descarta v tom momentu, že nezaložil svou filosofii tak jednostranně na myslivé stránce lidského ducha, nýbrž na stránce praktické a náboženské. Štorch si velmi cení Komenského snahy o nejvyšší harmonii veškerenstva. Stejného problému si všimá i článek Jana Kvačaly, "Komenský a Descartes".

Reflexe vztahu Komenský - Descartes ve století dvacátém jsou poměrně četné. Lze dokonce tvrdit, že téměř každý filosof zabývající se myšlením Descartovým se vzájemného kontaktu dotýká. Za velmi podnětné lze považovat práce E. Rádl, J. Tvrdeho, J. Patočky, v pozdější době P. Flosse, J. Popelové.... Historicky až za kuriozní lze pokládat pokus o rekonstrukci rozhovoru Komenského s Descartem v zámečku Endeglers z pera operního režiséra a estetika F. Pujmana (4).

Všechny uvedené či alespoň naznačené práce jsou orientovány k hodnocení významu filosofie J. Á. Komenského v momentu nejtěsnějšího časového kontaktu s Descartesem. Většina srovnání si všimá problémů metodologických, gnoseologických či širě a hloubky obou svérázných způsobů filosofické reflexe. V poslední době se však objevuje naprosto nová poloha pro srovnání děl R. Descarta a J. Á. Komenského jako silných filosofických východisek pro skutečné (v případě Descartově) či možné (v případě Komenského) dlouhodobé ovlivnění dalšího pohybu lidského myšlení. Je to nový moment související s rozpaky lidstva nad tím, kam ho přivedlo do nedávna jednoznačně pozitivně hodnocené Descartovsko - Galileovské pojetí světa, redukcující tento svět na kvantitativní procesy, a rozpolcení světa na část náležející myslící substanci a část náležející substanci rozprostraněné. Tak se vlastně stalo, že hodnota všeho je porovnávána s jakousi svéráznou užitečností pro velmi jednostranně chápaný individuální lidský subjekt. Důsledky právě těchto jednostranností jsou hrozivé jak pro přírodu (- pole naprosté lidské libovůle), tak i pro lidské vztahy (jiný člověk se člověku zdá být též objektem jeho libovůle).

Z pohledu těchto dlouhodobých a dalekosáhlých důsledků se může jevit Komenského pozice i srovnání s Descartem zcela jinak. Zde již dříve většinou negativní hodnocení Komenského "nepochopení" základního směru filosofie i speciální vědy (včetně podoby a dominance člověka) působí ve směru k dnešku spíše jako Komenského přednost.

Tak se nám znovu otevírá v úvodu položená otázka: Odkud a kam vlastně kráčíme? A otevírá se nám i možnost jistě odpovědi na ni za pomoci Komenského, myslitele nejen národního, ale i jakoby současného.

Poznámky :

- 1) Komenský, J. Á. : Vlastní životopis. Praha 1924. str. 44 - 45
- 2) Popelová, J. : Filozofia J. Á. Komenského. Bratislava 1986. str. 9 - 10
- 3) Hanuš, J. I. : René des Cartes du Perron. In ČČM, roč. 25. Praha 1851. str. 30
- 4) Pujman, F. : Komenský a Cartesius. Praha, 1942

Základní literatura:

- Floss, P. : Komenský a Descartes. In ČČ, č. 5. 1970
Hanus, J. I. : René des Cartes du Perron. In : ČČM, Praha 1851
Komenský, J. Á. : Vlastní životopis. Praha 1924
Komenský, J. Á. : Vybrané spisy, sv.5. Praha 1968
Kvačala, J. : Komenský a Descartes. In ČČM, Praha 1854
Lochman, J. M. : Člověk v celku stvoření. In : Filozofia, č.5. 1990
Patočka, J. : Komenský a hlavní filosofické směry. In : Vesmír, Praha, 1956
Popelová, J. : Filozofia J. Á. Komenského. Bratislava 1986
Pujman, F. : Komenský a Cartesius. Praha, 1942
Řád, E. : Věda a víra u Komenského. In : Křesťanská revue. Praha 1939
Štorc, K. B. : Komenského spory parsofické. In : ČČM, Praha 1834
Tvrý, J. : Descartes a myšlení československé. In : Česká mysl, Praha 1937

Historismus Komenského jako faktor univerzální nápravy lidských věcí

Marie Marečková

Chtěli bychom připomenout plodný přínos J. A. Komenského k humanistickému proudu českého dějepiscetví, jehož metodologická východiska i teoretické závěry přesáhl pojetím historie jako způsobu uceleného filozofického výkladu světa i svou původní filozofií dějin, totiž všenápravou, směřující k zobecnění lidského poznání a touhy po miru. Vyústěním tohoto filozofického systému bylo Komenského pojetí lidské aktivity jako faktoru změny společnosti, nápravy přítomnosti a rozvoje lidstva v harmonické "rozumné" budoucnosti.

Formě učeného dějepytu s encyklopedickou orientací na vytvoření české vědy odpovídaly nedochované rané práce Komenského "O starožitnostech Moravy" a "O původu a činech rodu Žerotinů." Aktuální problémy doby spolu s péčí o jednotu bratrskou Komenského donutily přímo se